

О. В. Бабаєва,

асистент кафедри кримінального процесу та
оперативно-розшукової діяльності Націо-
нального юридичного університету імені
Ярослава Мудрого

ФОРМУВАННЯ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ (КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ) НА СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Анотація. У науковій статті розглядаються проблеми формування матеріалів кримінального провадження на стадії підготовчого провадження. Аргументується висновок щодо доцільності подання сторонами доказів на стадії підготовчого провадження. Аналізується питання можливості визнання доказів недопустимими на стадії підготовчого провадження.

Ключові слова: підготовче провадження, формування матеріалів кримінального провадження, кримінальна справа, докази, визнання доказів недопустимими.

Аннотация. В научной статье рассматриваются проблемы формирования материалов уголовного судопроизводства на стадии подготовительного производства. Аргументируется вывод о целесообразности представления сторонами доказательств в стадии предварительного производства. Анализируется возможность признания доказательств недопустимыми на стадии подготовительного производства.

Ключевые слова: подготовительное производство, формирование материалов уголовного производства, уголовное дело, доказательства, признание доказательств недопустимыми.

Summary. In the scientific article problems of formation of materials of criminal proceedings at a stage of preparatory proceedings are considered. A conclusion about expediency of submission of proofs by the parties in a stage of preliminary production is reasoned. It is analyzed possibilities of recognition of proofs inadmissible at a stage of preparatory proceedings.

Key words: preparatory proceedings, formation of materials of criminal proceedings, criminal case, proofs, recognition of proofs inadmissible.

Постановка проблеми. За загального розвитку стадії підготовчого провадження його заключний етап полягає у прийнятті за підсумками підготовчого судового засідання результативного рішення (ухвали про призначення судового розгляду), а також формуванні матеріалів кримінального провадження (кримінальної справи) та наданні сторонам можливості ознайомитися із ними (статті 315–317 КПК України). Разом із тим у теорії кримінального процесу та судовій практиці відсутнє єдине розуміння змісту дій суду із формування матеріалів кримінального провадження на стадії підготовчого провадження, як і того, що саме являють собою ці матеріали. У цих умовах існує необхідність дослідження вказаних питань.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми підготовчого провадження загалом і формування в ньому матеріалів кримінального провадження зокрема досліджувалися у працях таких вітчизняних учених, як І. В. Гловюк, Н. О. Зражевська, В. В. Колодчин, С. А. Крушинський, В. О. Попелюшко, О. Ф. Шминдрук, О. Г. Шило, О. Г. Яновська та ін. Разом із тим серед науковців немає єдності щодо низки важливих питань, пов'язаних із формуванням матеріалів кримінального провадження на стадії підготовчого провадження, зокрема щодо можливості подання доказів на стадії підготовчого провадження, визнання доказів недопустимими та ін.

Зважаючи на це, **метою** наукової статті є окреслення предмета та меж дій суду з формування матеріалів кримінального провадження (кримінальної справи) на стадії підготовчого провадження.

Виклад основного матеріалу. Згідно із ч. 1 ст. 316 КПК України після завершення підготовки до судового розгляду суд постановляє ухвалу про призначення судового розгляду. Поряд із цим законодавець передбачив на цьому етапі формування матеріалів кримінального провадження (кримінальної справи). Її, згідно із положеннями ч. 1 ст. 317 КПК України, складають документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи і матеріали, що мають значення для цього кримінального провадження. Вони долучаються до обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності і є матеріалами кримінального провадження (кримінальною справою). Учасникам судового провадження гарантується можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, якщо вони про це заявлять клопотання (ч. 2 ст. 317 КПК України). Виходячи із цих норм, можна зробити висновок, що формування матеріалів, які складатимуть предмет судового розгляду, повинно відбутися саме в підготовчому провадженні.

Однак таке розуміння вступає в колізію з положеннями останнього речення ч. 4 ст. 291 КПК України, згідно з яким надання суду інших документів, крім обвинувального акта та додатків до нього, до початку судового розгляду забороняється. У свою чергу, початком судового розгляду, виходячи із ч. 1 ст. 342 КПК України, є відкриття головуючим судового засідання, тобто лише з цього моменту в учасників судового провадження з'являється право подавати до суду докази.

На вказану проблему звертають увагу багато дослідників. Так, К. В. Легких вважає, що норми ст. 317 КПК не дають сторонам права надавати суду докази під час підготовчого судового засідання, а суду – права на задоволення клопотання про приєднання тих чи інших доказів до обвинувального акта до початку судового розгляду [1, с. 96]. З цим згодна І. В. Гловюк, яка вказує, що ст. 317 є явно нелогічною, оскільки положення ч. 1 цієї статті повинні міститися у главі 28, бо стосуються не стільки підготовчого провадження, скільки судового розгляду. На думку дослідниці, у стадії підготовчого судового провадження з'ясування обставин кримінального провадження та перевірка їх доказами не передбачені [2, с. 30]. В. В. Колодчин вважає, що докази суду можуть бути подані тільки після того, як прокурор оголосить обвинувальний акт і суд ухвалить рішення про обсяг і порядок дослідження доказового матеріалу [3, с. 377]. Таким чином, одним із варіантів розв'язання цієї проблеми

є виключення положень про формування матеріалів кримінального провадження (кримінальної справи) із норм, що регламентують підготовче провадження, і віднесення їх безпосередньо до стадії судового розгляду. У цьому разі право учасників судового провадження на ознайомлення стосується тільки тих матеріалів, які розглядалися в підготовчому провадженні.

Іншим варіантом є передбачення формування матеріалів кримінального провадження (кримінальної справи) саме на стадії підготовчого провадження, який відстоюють як науковці, так і практичні працівники суду і прокуратури.

Так, на можливості подання доказів у стадії підготовчого провадження наголошують рекомендаційні акти суду та прокуратури. Так, згідно із п. 5 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу» [4], письмові документи, в тому числі перелік яких наведено у ст. 99 КПК, а також інші матеріали, надані суду учасниками підготовчого судового засідання під час його проведення, а також отримані (витребувані судом) за результатами виконання необхідних дій під час підготовки кримінального провадження до судового розгляду, що мають значення для його розгляду, долучаються до обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності. У методичних рекомендаціях Генеральної прокуратури України наголошується на тому, що матеріали досудового розслідування підлягають долученню до обвинувального акта за клопотанням прокурора під час підготовчого судового засідання [5, с. 23–24]. Таким чином, ідеться не лише про можливість, а й необхідність подання доказів на цій стадії.

Серед науковців висловлюються різні аргументи на користь подання доказів на стадії підготовчого провадження. Так, В. А. Завтур наголошує на тому, що необхідність подання доказів під час підготовчого судового засідання зумовлює потреба у прийнятті рішень про обрання, зміну чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження, яка існує на цій стадії [6, с. 106].

О. Ф. Шминдрук висловлюється за необхідність надання сторонами матеріалів кримінального провадження у підготовчому провадженні, аргументуючи це небезпекою відкладення судового розгляду для забезпечення ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, що може спричинити необґрунтоване затягування судового провадження [7, с. 162].

На думку С. А. Крушинського, вирішення на стадії підготовчого провадження всіх питань, окрім рішення про повернення обвинувального акта прокурору, потребує дослідження фактичних даних, які містяться як у матеріалах досудового розслідування, так і в речах і документах, зібраних стороною захисту та іншими учасниками кримінального провадження. Тому подання доказових матеріалів сторонами та іншими учасниками кримінального провадження на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції є можливим, а інколи – й необхідним [8, с. 115–116].

Ю. Мирошніченко пропонує виключити з ч. 4 ст. 291 КПК останнє речення, що дозволить сторонам надавати суду докази на підтвердження обвинувачення та за-

перечень проти нього на підготовчих стадіях судового провадження і забезпечить таким чином головуючого інформацією, необхідною для ефективної організації судового розгляду, а також серед питань, які вирішуються у зв'язку з підготовкою до судового розгляду, передбачити, зокрема, необхідність: з'ясування позиції сторін щодо висунутого обвинувачення; з'ясування питання про докази, якими сторони мають намір доводити обвинувачення та заперечення проти нього; визначення обставин, які ніким з учасників судового провадження не оспорується і не вимагають доказування; вирішення питань про виклик свідків, експертів, спеціалістів; витребування документів та інших матеріалів [9, с. 143–144].

Найбільш повні і переконливі аргументи на користь такого підходу наводить В. О. Попелюшко. Він доводить, що: 1) правила ч. 1 ст. 317 КПК України як спеціальні норми розраховані саме на етап підготовчого провадження, визначають обов'язок прокурора надати суду матеріали на етапі підготовчого провадження, щоб головуючий міг забезпечити учасникам судового провадження право на ознайомлення з кримінальною справою; 2) подання суду стороною обвинувачення (прокурором) матеріалів досудового розслідування (як і стороною захисту своїх матеріалів) впливає із суті підготовчого провадження як першого етапу судового провадження, оскільки без них неможливо забезпечити законність, обґрунтованість і вмотивованість прийнятих судом рішень за результатами судового провадження; 3) подання сторонами суду доказів саме у підготовчому провадженні вимагається необхідністю забезпечення ефективності судового розгляду для виконання поставлених перед ним завдань та досягнення кінцевої мети – ухвалення правосудного вироку, що неможливо без завчасного досконалого знання і сторонами, і судом цих матеріалів, у першу чергу матеріалів досудового розслідування [10, с. 44–49].

На наш погляд, саме стадія підготовчого провадження є найбільш сприятливим моментом для подання сторонами доказів і формування кримінальної справи. Такі дії цілком відповідають контексту підготовки до судового розгляду, дозволяють визначитися з обсягом і тривалістю наступної стадії кримінального провадження, а також вирішити всі інші питання, необхідні для призначення судового розгляду або прийняття альтернативних рішень у цій стадії (передусім тих, що стосуються вирішення справи по суті). Також це сприятиме досягненню правової визначеності на цій стадії та істотному прискоренню судового провадження в цілому.

Такий підхід відповідає призначенню стадії підготовчого провадження, яка в усіх видах судочинства проводиться з метою з'ясування можливості розгляду й вирішення справи по суті та ознайомлення зі справою сторін [11, с. 129]. При цьому за основу ми пропонуємо взяти модель цивільного судочинства, яка одним із завдань підготовчого провадження визначає визначення обставин справи, які підлягають встановленню, та зібрання відповідних доказів (п. 3 ч. 1 ст. 189 ЦПК України). Серед іншого, у підготовчому засіданні суд з'ясовує, чи надали сторони докази, на які вони посилаються у позові і відзиві, а також докази, витребувані судом, чи причини їх неподання; вирішує питання про проведення огляду письмових, речових і електронних доказів у місці їх знаходження; вирішує питання про витребування додаткових доказів та визначає строки їх подання, вирішує питання про забезпечення доказів, якщо ці питання не були вирішені раніше (п. 7 ч. 2 ст. 197 ЦПК України). Вважаємо,

що аналогічні правила повинні бути закріплені і відносно підготовчого провадження у кримінальному судочинстві. Таким чином, уже на цій стадії учасники кримінального провадження мають представити суду повний обсяг доказів, які підлягають дослідженню на стадії судового розгляду.

Порядок подання суду доказів окремими дослідниками формулюється по-різному. Так, С. Соляр вважає, що існує потреба в імперативному законодавчому зобов'язанні прокурора надавати суду в підготовчому судовому засіданні описані, підшиті та пронумеровані матеріали досудового розслідування, відкриті учасникам кримінального провадження у порядку, передбаченому ст. 290 КПК України [12, с. 94], тобто обсяг доказів обвинувачення заздалегідь визначає прокурор.

В. В. Колодчин та А. Р. Туманянц вважають, що на сьогодні необхідність у поданні прошитих і пронумерованих матеріалів відсутня, і пропонують із усіх матеріалів досудового розслідування формувати три окремих блоки (томи): а) документи, в яких відображені організаційно-процесуальні рішення; б) докази, які надаються суду; в) докази, які не надаються суду. У рамках же кожного окремого блоку, з урахуванням індивідуальних особливостей справи, матеріали можуть бути систематизовані за хронологічним або поєпізодним методом [13, с. 81].

На думку І. Козьякова та Л. Хруислової, механізм подання прокурором доказів суду може бути таким: 1) прокурор почергово представляє суду джерела доказів (документи, речі, відомості, іншу інформацію, свідків обвинувачення для допиту); 2) безпосередньо досліджує надану ними інформацію; 3) після дослідження цих доказів стороною захисту і судом, якщо, на думку прокурора, письмова інформація, показання свідків, потерпілого чи підозрюваного, надані на досудовому слідстві, представлені в суді речі і документи можуть бути оцінені судом як докази, він заявляє клопотання про приєднання їх до обвинувального акта [14, с. 58].

На наш погляд, подання доказів як стороною обвинувачення, так і стороною захисту в підготовчому провадженні має відбуватися на етапі заявлення відповідних клопотань, передбаченому п. 4 ч. 2 ст. 315 КПК України. Після розгляду і задоволення відповідних клопотань матеріали кримінального провадження (кримінальна справа) повинні вважатися сформованими і внесення до них змін чи доповнень потребує погодження суду і заявлення відповідних клопотань. Тільки після закінчення формування матеріалів кримінального провадження суд може призначити справу до судового розгляду. Після цього учасникам кримінального провадження надається можливість ознайомитися з цими матеріалами на підставі заявлених ними клопотань.

Подання суду доказів учасниками кримінального провадження шляхом заявлення відповідних клопотань, а не автоматичного представлення їх у повному обсязі, уявляється більш доцільним також з огляду на можливість встановлення недопустимих доказів і їх відокремлення вже на стадії підготовчого провадження. На сьогодні така потреба часто виникає на практиці. Так, як свідчить проведене нами узагальнення судової практики формування матеріалів кримінального провадження у підготовчому провадженні, є досить поширеними випадки заявлення під час підготовчого судового засідання клопотань про визнання доказів, отриманих під час досудового розслідування, недопустимими. В окремих випадках одночасно з цим

ставиться питання про виключення з обвинувального акта частини обвинувачення, повернення обвинувального акта прокуророві або закриття кримінального провадження. Однак у задоволенні переважної більшості таких клопотань суди відмовляють. Здебільшого рішення про відмову в задоволенні клопотання про визнання доказів недопустимими суди викладають в ухвалі про призначення судового розгляду (70%); у 30% випадків із цих питань виноситься окрема ухвала. Проте трапляються і поодинокі випадки, коли суди задовольняють подібні клопотання, причому це може мати наслідком повернення обвинувального акта прокуророві.

Зважаючи на це, вважаємо обґрунтованою позицію О. Г. Яновської, яка звертає увагу на доречність вирішення поданих сторонами клопотань про визнання доказів недопустимими на стадії підготовчого провадження, оскільки за такої процедури забезпечується правомірність призначення судового розгляду, не допускаються оголошення та дослідження недопустимих доказів у суді, забезпечується безперервність судового слухання, попереджається вплив на внутрішнє переконання судді або присяжних, що братимуть участь у судовому розгляді [15, с. 80]. Очевидно, що чим раніше буде встановлено недопустимість доказів, тим більш позитивний вплив це справить на хід і результати кримінального провадження. Тож уявляється, що вирішення питань щодо допустимості доказів на стадії підготовчого провадження сприятиме обґрунтованості призначення судового розгляду, підвищенню оперативності судового провадження, а також кращій захищеності прав учасників кримінального провадження.

Відповідно до ст. 89 КПК України суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення. У разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате. На підставі цих положень фахівцями виокремлюються два порядки визнання доказів недопустимими за критерієм очевидності та наголошується, що у випадку встановлення очевидної недопустимості доказу суд повинен визнавати цю недопустимість у окремому порядку (шляхом винесення ухвали і виключення з розгляду), лише якщо наявне клопотання сторони або потерпілого [16, с. 357–358]. На наш погляд, указаний порядок має бути поширений також на підготовче провадження. Оскільки у ч. 2 ст. 89 КПК України мова йде про «судовий розгляд», вважаємо, що це положення має бути замінене на «судове провадження», що дозволить визнавати докази очевидно недопустимими також на стадії підготовчого провадження. Питання про очевидно недопустимі докази може вирішуватися у підготовчому судовому засіданні одночасно з питанням про подання доказів як за клопотанням сторін кримінального провадження або потерпілого, так і шляхом висловлення ними заперечень проти клопотань іншої сторони або потерпілого про подання доказів.

Висновки. Підготовче провадження уявляється найбільш прийнятною стадією для подання сторонами кримінального провадження доказів, які в подальшому будуть предметом судового розгляду. З огляду на це варто законодавчо передбачити, що формування матеріалів кримінального провадження (кримінальної справи) у підготовчому провадженні відбувається шляхом подання доказів як стороною обви-

нування, так і стороною захисту, про що вони заявляють відповідні клопотання. Одночасно на підставі заявлених сторонами клопотань суд розглядає питання про визнання доказів недопустимими. Після розгляду і задоволення відповідних клопотань матеріали кримінального провадження (кримінальна справа) вважаються сформованими і суд може призначити справу до судового розгляду.

Список використаних джерел

1. Легких К. В. Процесуальні помилки суб'єктів доказування при застосуванні статей 23, 291, 349 КПК як підстава визнання доказів недопустимими. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 5 (20). С. 95–99.
2. Гловюк І. В. Подання сторонами доказів у судовому розгляді: проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 28–33.
3. Колодчин В. В. Особливості участі прокурора в судовому розгляді. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 376–379.
4. Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : лист Вищ. спеціаліз. суду України з розгляду цивіл. і кримінал. справ № 223–1430/0/4–12 від 03.10.2012. URL: http://sc.gov.ua/ua/informacijni_listi.html (дата звернення: 15.10.2018).
5. Підтримання прокурором державного обвинувачення в умовах дії нового Кримінального процесуального кодексу України : зб. метод. рек. / за заг. ред. В. П. Пшонки, Ю. М. Дьоміна. Київ : Алерта, 2013. 438 с.
6. Завтур В. А. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження у підготовчому судовому провадженні: проблеми доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 105–111.
7. Шминдрук О. Ф. Підготовче провадження в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 231 с.
8. Крушинський С. Проблеми подання доказів на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції. *Слово Національної школи суддів України*. 2015. № 2. С. 110–118.
9. Мирошниченко Ю. Проблеми судового розгляду в кримінальному провадженні: організаційно-підготовчий аспект. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4. С. 139–144.
10. Попелюшко В. О. Формування кримінальної справи на стадії судового провадження. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 44–49.
11. Лапкін А. В. Судове право України : навч. посіб. Вид. 2-ге, змін. та допов. Харків : Право, 2017. 150 с.
12. Соляр С. Проблеми практичного застосування окремих положень Кримінального процесуального кодексу України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 3. С. 93–97.
13. Колодчин В. В., Туманянц А. Р. Повноваження прокурора в судовому провадженні у першій інстанції : монографія. Харків : ТОВ «Оберіг», 2016. 228 с.
14. Козьяков І., Хруслова Л. Сутність тактики підтримання прокурором державного обвинувачення в умовах дії нового Кримінального процесуального кодексу України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 2. С. 56–59.
15. Яновська О. Змагальні засади процесу доказування в кримінальному провадженні. *Юридична Україна*. 2013. № 8. С. 77–82.
16. Литвин О. В. Деякі питання порядку визнання судом недопустимості доказів у стадії судового розгляду. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3–1. С. 356–358.